

MAJETKY OPÁTSTVA V DNEŠNOM HRONSKOM BEŇADIKU V ROKOCH 1075 A 1209

Peter IVANIČ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta
pivanic@ukf.sk

IVANIČ, Peter. Estates of the Abbey of present-day Hronský Beňadik in 1075 and 1209. A monastery in present-day Hronský Beňadik was one of wealthy ecclesiastical institutions in the medieval Hungarian Kingdom. Hungarian King Géza I (1074 – 1077) was the founder of the monastery. The paper is focused on the abbey estates which are recorded in the founding charter dated 1075 and the charter of Pope Innocent III (1198 – 1216) dated 1209. Both charters mention 25 settlements and „terra Sugolgi“ with the St. Martin’s Chapel in Dvory nad Žitavou. Some estates are recorded only in one of the charters.

Kľúčové slová: Hronský Beňadik; opátstvo; majetky; 1075; 1209

Keywords: Hronský Beňadik; abbey; properties; 1075; 1209

Kláštor v dnešnom Hronskom Beňadiku¹ patrí k významným kultúrnym pamiatkam Slovenska. Jeho história v stredoveku je spojená hlavne s rádom benediktínov. Vznikol na strategickom mieste, vedľa cesty vedúcej do bohatej stredoslovenskej banskej oblasti. Zakladateľom kláštora bol uhorský kráľ Gejza I. (1074 – 1077). Po kláštore sv. Hypolita v Nitre na Zobore je druhým najstarším benediktínskym kláštorom na území dnešného Slovenska. O veľkom význame kláštora svedčí fakt, že vysviacky sa zúčastnil osobne knieža Gejza a jeho brat vojvoda Ladislav (budúci uhorský kráľ Ladislav I., 1077 – 1095), rovnako ako najvyšší cirkevný hodnostár v Uhorsku ostrihomský arcibiskup Nehemiáš (1075 – 1077) a ďalší svetskí i cirkevní hodnostári. Príspevok je zameraný na majetky opátstva, ktoré sa uvádzajú v zakladacej listine z roku 1075 a listine pápeža Inocenta III. (1198 – 1216) z roku 1209.

Vývoj vlastníckych pomerov Hronskobeňadického opátstva a lokalizáciu jednotlivých majetkov na konci 19. storočia spracoval vo svojej monografii známy maďarský historik Nándor Knauz.² György Györffy vo viacvázkovom diele Az

¹ V minulosti bol pre kláštor a obec pod ním zaužívaný názov Svätý Beňadik, ktorý sa v roku 1960 zmenil na Hronský Beňadik.

² KNAUZ, Nándor. A Garam-melleki Szent-Benedek apátság története I. A templom felzentelésének

Árpád-kori Magyarország történeti földrajza pri jednotlivých stoliciach uvádza aj majetky, ktoré boli súčasťou opátstva.³ Významným príspevkom k problematike je aj rozsiahla štúdia slovenského historika Ľubomíra Jucka.⁴ Najnovšie sa problematike opátstva v Hronskom Beňadiku venoval Kristóf Keglevich.⁵

Listina z roku 1075

Zakladacia listina hronskobeňadického kláštora pochádza z roku 1075.⁶ Tento dokument sa žiaľ nezachoval v origináli, ale len v potvrdzujúcej listine kráľa Štefana II. (1116 – 1131) z roku 1124 a jej opätnom potvrdení kráľom Ondrejom II. (1205 – 1235) z roku 1217.⁷ O pravosti týchto dokumentov, ktoré sú uložené v Súkromnom archíve Ostrihomskej kapituly v Ostrihome, sa viedli v historickej obci spory. Zo slovenských medievistov podrobil listiny analýze Richard Marsina, pričom obidve označil za vymyslené falzá. Napriek tomu možno tvrdiť, že viačeré údaje odzrkadľujú stav z 11. storočia.⁸ Najstaršia hodnoverná listina, ktorá obsahuje aj text z roku 1075, pochádza z 20. januára 1328. Vydal ju Karol Róbert z Anjou (uhorský kráľ v rokoch 1301/1307/1308 – 1342).⁹ Pri údajoch o majetkoch opátstva pôvodne uvedených v roku 1075 som vychádzal z textu, ktorý uviedol Richard Marsina v prvom zväzku slovenského diplomatára.¹⁰

Listina z roku 1209

Za najstarší hodnoverný doklad o majetkoch a právach Hronskobeňadického opátstva je považované pápežské privilegium Inocenta III. vydané 15. mája 1209 v Lateráne. Apoštolská stolica si týmto dokumentom zobraťa kláštor pod svoju ochranu. Originál sa nachádza v Maďarskom národnom archíve (*Magyar Nemzeti Levéltár*) v Budapešti.¹¹ Listina mohla byť zostavená podľa pôvodného znenia do-

emlékkére Elsö kötet. Budapest: Esztergom főkáptalan, 1890.

³ GYŐRFFY, György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963. GYŐRFFY, György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987. GYŐRFFY, György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988. GYŐRFFY, György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1998.

⁴ JUCK, Ľubomír. Majetky hronskobeňadického opátstva do roku 1235. In Historické štúdie, 1973, roč. 18, s. 121-156.

⁵ KEGLEVICH, Kristóf. Capitulum VIII. A Garamszentbenedeki apátság története az Árpád- és az Anjou- korban (1075 – 1403). Szeged: Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete, 2012. KEGLEVICH, Kristóf (ed.). Capitulum IX. A Garamszentbenedeki apátság 13. és. 14. századi oklevelei (1225 – 1403). Szeged: Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete, 2014.

⁶ MARSINA, Richard (ed.). Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. Bratislava: Vydavateľstvo SAS 1971, s. 53-57, č. 58.

⁷ MARSINA, ref. 6, s. 68-69, č. 71, s. 177-178, č. 226.

⁸ MARSINA, Richard. Štúdie k slovenskému diplomatáru I. Druhá časť: Obdobie od roku 1000 do 1235. In Historické štúdie, 1973, roč. 18, s. 55-66.

⁹ ALMÁSI, Tibor (ed.). Anjou- kori oklevéltař. Documenta Res Hungaricas Tempore Regum Andegavensium. Illustrantia. XII. 1328. Budapest-Szeged 2001, s. 20-21, č. 25.

¹⁰ MARSINA, ref. 6, s. 53-57, č. 58.

¹¹ MARSINA, ref. 6, s. 118-119, č. 150.

kumentu z roku 1075 a iných podkladov. Jednotlivé názvy lokalít sú starobylejšie ako v interpolovanej donácii z roku 1075.¹²

Majetky opátstva

Na základe údajov z dochovaných dokumentov je zrejmé, že Gejza I. bol štedrý donátor. V roku 1075 sa uvádza majetok v 35 sídlach. Okrem toho sa spomínajú rybníky, vodné toky, právo rybolovu, služobníci, kostoly, väčšie územia i mýtné poplatky.¹³ Všetky tieto majetky robili z opátstva najbohatšiu cirkevnú inštitúciu so sídlom na území dnešného Slovenska. Hronskobeňadické opátstvo dostalo totiž do vlastníctva rozsiahlu sieť majetkov, ktorá sa rozprestierala v Tekovskej, Komárňanskej, Nitrianskej, Ostrihomskej, Hontianskej, Biharskej, Hevešskej, Čongrádskej, Solnockej, Turnianskej, Sabolčskej a Bekéšskej stolici, a teda na území dnešného Slovenska, Maďarska a Rumunska.¹⁴ Listina z roku 1209 obsahuje informáciu o majetkoch v 42 lokalitách. K tomu treba prirátať mýta zo Sebeslavovho trhu (*Sobozlou*), v Starom Tekove (*Bors*), v Belde (*Beld*) i mýto z dreva, ktoré sa splavovalo po Hrone (*Geron*). V dokumente sa spomína aj štvrtina z desiatkov dvoch kaplniek.¹⁵ Pri porovnaní údajov z obidvoch rokov sú evidentné rozdiely. V listinách sa uvádza zhodne 25 sídel, územie Šúšolia s Kaplnkou sv. Martina v Dvoroch nad Žitavou, mýta zo Sebeslavovho trhu, v Starom Tekove, v Belde a aj mýto z dreva, ktoré sa splavovalo po Hrone.¹⁶ Okrem priamych zmienok možno predpokladať, že súčasťou vlastníctva boli niektoré majetky, ktoré sa sice neuvádzajú v spomínanych dokumentoch, ale boli určite v neskorších obdobiahach pod správou opátstva. Ide napríklad o Tekovskú Breznicu a Tekovské Nemce, ktoré ležia v bezprostrednej blízkosti kláštora. V rokoch 1276, 1277 a 1312 sa tieto dediny spomínajú v protestoch Hronskobeňadického opátstva. Hronskobeňadicí opáti v nich tvrdili, že ich neoprávnene zabralo Ostrihomské arcibiskupstvo.¹⁷ V privilegiu z roku 1209 sa uvádzajú aj dediny, ktoré neboli ešte zmienené v roku 1075. Medzi rokmi 1075 a 1209 totiž opátstvo získalo do vlastníctva ďalšie majetky, ktoré venovali niektorí svetskí hodnostári. Napríklad v roku 1158 daroval zemepán Štefan, syn Adriána, dedinu Bratku (*Bratka*) spolu s tamojším Kostolom sv. Martina.¹⁸ Až v roku 1209 sa prvýkrát spomína aj dedina pod kláštorom s názvom *Petend* s Kostolom sv. Egídia (*ecclesia sancti Egidii*).¹⁹ Niektoré sídla vznikli v neskoršom období aj na území, ktoré je označované v dokumentoch ako *ter-*

¹² JUCK, ref. 4, s. 122-123. MARSINA, ref. 7, s. 63, pozn. 207.

¹³ MARSINA, ref. 6, s. 53-57, č. 58.

¹⁴ K rozloženiu majetkov na území Uhorského kráľovstva pozri Mapu 1.

¹⁵ MARSINA, ref. 6, s. 118-119, č. 150. Sebeslavov trh je lokalizovaný na územie Rumunska. G. Győrffy lokalizoval Beld do Sabolčskej župy. Pozri GYŐRFFY, ref. 3, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I., s. 443.

¹⁶ Pozri Tabuľku 1 a Mapu 1.

¹⁷ KNAUZ, Nándor (ed.). Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Tomus primus ab a. 979 – 1273. Strigonii 1874, s. 612, č. 190; s. 613, 791. SEDLÁK, Vincent (ed.). Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I. Bratislava: Veda, 1980, s. 414, č. 965.

¹⁸ MARSINA, ref. 6, s. 81, č. 84. Zaniknutá stredoveká dedina Bratka sa nachádza dnes v katastri Levíc.

¹⁹ MARSINA, ref. 6, s. 118, č. 150.

ra in Susolgi(y). V roku 1075 sa táto oblasť uvádza s lesmi, poľovkami, vodami, rybníkmi a lúkami²⁰, ale v listine pápeža Inocenta III. už len s lesmi a lovčami.²¹ Pod označením *terra in Susolgi(y)* je mienená dnešná Žiarska kotlina s priľahlým okolím.²² Z roku 1209 pochádza iná listina, ktorá sa týka sporu medzi poddanými hronskobeňadického kláštora a ostrihomského arcibiskupa o územie dediny Šúšolie (*terra villa Susolul*).²³ V nej je vymedzená hranica oblasti na západe Hronom v úseku od ústia potoka Radmera na severe až po ústie potoka Teplá na juhu.²⁴ Na tomto území podľa Ľubomíra Jucka vznikli Lehôtky pod Brehmi, Horné Opatovce, Vieska, Sklené Teplice, Teplá, Nádejovo, Vidrince a Kaltrín.²⁵ O ne malo záujem predovšetkým ostrihomské arcibiskupstvo, ktoré sa tu snažilo získať majetky na úkor opátstva vo Hronskom Beňadiku i banských miest. Centrum jeho domínia sa stal Svätý Kríž, ktorý získal v roku 1246 mestské výsady od ostrihomského arcibiskupa Štefana.²⁶ V prípade Lehôtky pod Brehmi, Horných Opatoviec a Viesky je doložené vlastníctvo opátstva až do roku 1565.²⁷ Ostatné majetky sa snažili získať pod správu aj kasteláni hradu Šášov a mesto Banská Štiavnica. V roku 1340 sa opäť Siegfrid stážoval, že kastelán hradu Šášov magister Veszös okupoval dediny Sklené Teplice (*Dopliche*), Teplá (*Dopla*), dve Vydrice (*Widrich/W(idri)cze*), Nade (*Madefolua*) a Kalter (*Kalltrin*).²⁸ Vo falzách z rokov 1124 a 1217 sa spomína, že opátstvo vlastní v tejto oblasti aj tretinu mýta vo Voznici (*Goznucha*), Hliníku (*Gelednuk*) a Svätom Kríži (*Kerestur*).²⁹ Práve zmienku o týchto mýtach považuje Richard Marsina za neskoršiu vsuvku. Odvoláva sa pritom na listinu pápeža Inocenta III. z roku 1209, kde sa tieto neuvádzajú.³⁰ V 13. storočí však opátstvo viedlo viaceré spory s tekovským a zvolenským županom o tretinu zo spomínaných mýt.³¹

Opátstvo postupne muselo riešiť viaceré konflikty kvôli jednotlivým majetkom. V období tatárskeho vpádu (1241 – 1242) a tesne po ňom cirkevní a svetskí hodnostári obsadili niektoré opátske majetky. Opáti Juraj (1251 – 1256) a Martin (1268 – 1279) viedli o ne súdne spory s cieľom navrátiť ich do vlastníctva

²⁰ MARSINA, ref. 6, s. 55, č. 58.

²¹ MARSINA, ref. 6, s. 116, č. 150.

²² K vývoju osídlenia Žiarskej kotliny pozri IVANIČ, Peter. Osídlenie Žiarskej kotliny v stredoveku. In Historický časopis, 2014, roč. 62, č. 1, s. 115-126.

²³ MARSINA, ref. 6, s. 125, č. 158.

²⁴ MARSINA, ref. 6, s. 125-126, č. 158. Túto časť považoval G. Győrffy za falošnú. Pozri GYŐRFFY, ref. 3, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I., s. 474, 480. Na druhej strane R. Marsina uvádza, že tento údaj je korektný. Pozri MARSINA, ref. 8, s. 80.

²⁵ JUCK, ref. 4, s. 133.

²⁶ JUCK, Ľubomír. Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350). Bratislava: Veda, 1984, s. 39, č. 13. Svätý Kríž je dnešný Žiar nad Hronom.

²⁷ JUCK, ref. 4, s. 133-134.

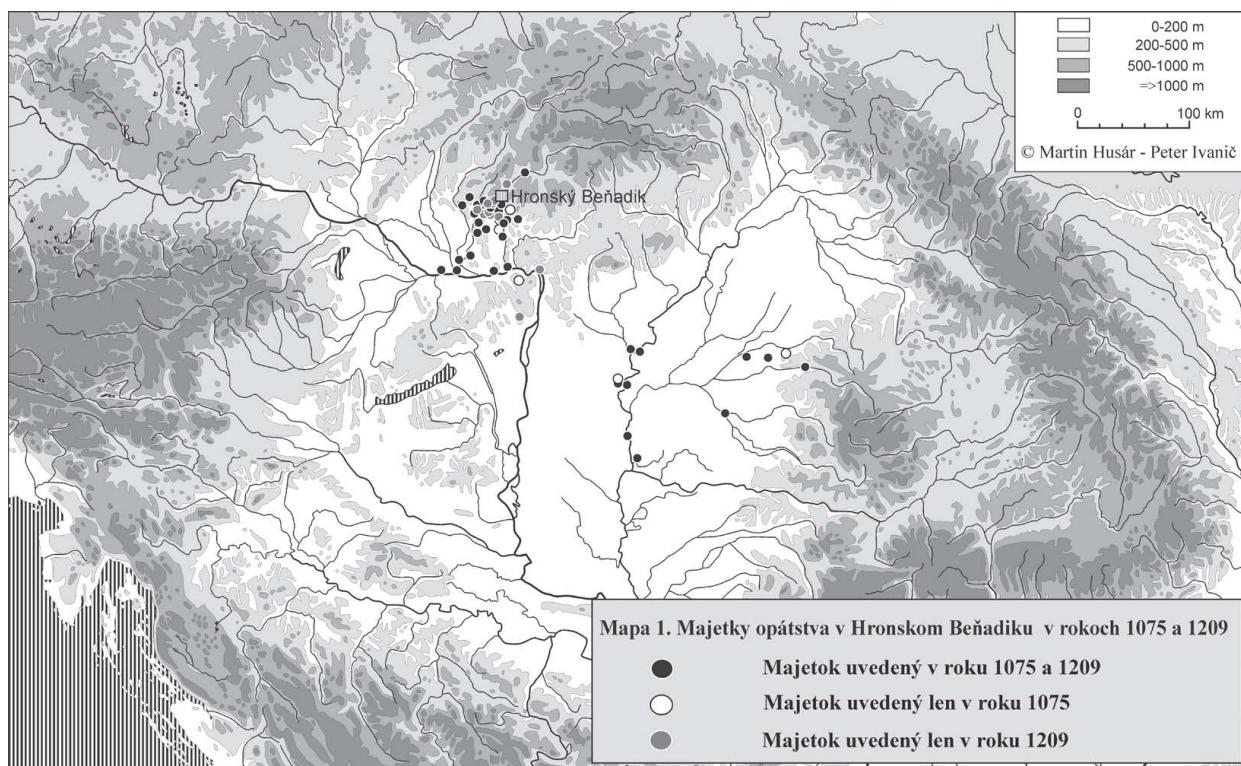
²⁸ DEDEK, Crescens Lajos (ed.). Monumenta ecclesiae Strigoniensis III. Tomus tertius ab a. 1321 – 1349. Strigonii 1924, s. 374, č. 542; s. 376, č. 545. Teplá je dnes časť Podhoria. Vydrice existovali vo Vydricnej doline v Sklených Tepliciach. Zaniknutá dedina Nade ležala pravdepodobne v katastri Sklených Teplíc. Kalter je zaniknutá dedina blízko Banskej Štiavnice.

²⁹ MARSINA, ref. 6, s. 57, č. 58. Dnešný názov pre Svätý Kríž je Žiar nad Hronom.

³⁰ MARSINA, ref. 6, s. 57, č. 58. Bližšie pozri MARSINA, ref. 8, s. 60.

³¹ MARSINA, ref. 6, s. 231, č. 319. MARSINA, Richard (ed.). Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II. Bratislava: Obzor, 1987, s. 19, č. 26.

opátstva. Z písomných prameňov vysvitá, že najviac majetkov v Tekovskom a Ostrihomskom komitáte obsadil ostrihomský arcibiskup.³² V časoch feudálnej anarchie po vymretí Arpádovcov (1301) časť majetkov zbral Matúš Čák a opäťovne ostrihomský arcibiskup. Svedčia o tom sťažnosti hronskobeňadických opátov. Napríklad dňa 5. marca 1312 opát Ján I. dôrazne protestoval pred Konventom sv. Hypolita na Zobore proti obsadeniu dedín Čajkov (*Chewk*), Dvory nad Žitavou (*Odwarth*), Kakath, Rybník (*Selus*), Tekovská Breznica (*Bersenche*), Tekovské Nemce (*Nimthi*) ostrihomským arcibiskupom.³³ Koniec 14. storočia znamenal pokračovanie sporov opátstva v Hronskom Beňadiku o majetky hlavne s Ostrihomským arcibiskupstvom. Situácia sa ešte skomplikovala v 15. a 16. storočí vďaka politickému dianiu v Uhorskom kráľovstve.³⁴ Cisár Maximilián II. (1564 – 1576) napokon 21. januára 1565 definitívne daroval opátstvo Ostrihomskej kapitule aj so zostávajúcimi majetkami.³⁵

³² KNAUZ, ref. 2, s. 67-68.

³³ SEDLÁK, ref. 17, s. 414, č. 965. Kakath je zaniknutá dedina v katastri dnešného Štúrova.

³⁴ Boje o nástupníctvo na uhorský trón, vpád husitov, ale aj spory ohľadom voľby kláštorných opátov.

³⁵ KNAUZ, ref. 2, s. 127-128.

Tabuľka 1. Majetky opátstva v Hronskom Beňadiku v rokoch 1075 a 1209

Obec alebo územie	Rok 1075	Rok 1209	Popis majetku
Rybník	Sceulleus	Ceuleus	Vinohradníci a 15 viníc, sedliaci a včelári, zem na 60 popluží s vyznačenými hranicami
Tlmače	Talmach	Tholomach	Dedina s oráčinami, lúkami a ostrovmi v rieke Hron
Kozárovce	Kouachy	Coach	Dedina
Šúšolie (<i>dnes oblasť Žiarskej kotliny</i>)	terra in Susolgi	terra in Susolgi	Zem s lesmi, poľovkami, riekami, rybníkmi a lúkami
Žikava	Sikua	Sichoa Sichoua	Dedina so 16 poplužiami, potok Žikava s lúkami a pasienkami, 12 domov čelade a veľký les s vyznačenými hranicami
Tesáre (<i>dnes súčasť Tesárskych Mlynian</i>)	Tazzar	Tessar	Dedina s pôdou na 20 popluží a veľký les smerom východným a južným s lúkami a pasienkami, 10 domov povozníkov
Bešeňov	Hudwordiensium Bissenorum	Bescene	Dedina s oráčinami s rozlohou 72 popluží, dvorníkov, rieky na rybárčenie (Nitra, Chrenovec a Žitava) a veľmi rozsiahle lúky a pasienky, ktoré sú medzi týmito riekami na pasenie dobytka, koní, oviec, volov. Veľký ohraničený les za údolím medzi južou a východnou stranou
Dvory nad Žitavou	Hudwordiensium	Oudouort, Odort	Dvorníci so 40 poplužiami a 20 domov (<i>neslobodných</i>) sluhov nad trhoviskom; dvorec s kaplnkou zasvätejenej k úcte svätého Martina
Pohranice	Pagran	Pagran	15 domov (<i>neslobodných</i>) sluhov, 16 viníc s lúkami a zem na 6 popluží
Šarovce	Sari		Zem na jedno poplužie s lúkami
Tajná	Taina	Tayna	2 poplužia zeme s lúkami
Trávnica	Fius	Fus	2 poplužia zeme
Belek (<i>dnes súčasť Pohájskej</i>)	Bilegi	Beillec	2 poplužia zeme

Obec alebo územie	Rok 1075	Rok 1209	Popis majetku
Mýtne Ludany	Ludan	Ludan	10 domov (<i>neslobodných</i>) sluhov s ovocným sadom a zemou na 5 popluží, ako aj kopec spoločný s dedinčanmi a háj
Žemliare	Semlar	Semellar	Dedina a zem na 16 popluží a veľký háj na brehu Hrona s rybolovom
Mikula (<i>dnes miestna časť Želiezoviec</i>)	Mikola	terra in Seliche	Jedno poplužie
Kohúty (<i>zaniknutá dedina Kakat v katastri dnešného Štúrova</i>)	Kokot	Chachat	10 domov prievozníkov a zem na tri poplužia
les Nosáľ	silva Nazal		Jeden zlatník menom Nesku s jeho bratmi a zem na 5 popluží
Kesztölc (Maďarsko)	Kestelci		7 viníc, 5 vinohradníkov a zem na 2 poplužia
Santov (<i>zaniknutá dedina v chotári Veľkých Kosíh</i>)	Samto	Santo	Dedina a zem s rozlohou 67 popluží s lúkami a pasienkami, veľký les blízko Dunaja a 40 domov koniarov
Komárno	Oamarum	Camaran	Zem s tromi poplužiami pri Dunaji s právom rybolovu v Dunaji v mieste Vázska tôňa
Žitavská Tôň (<i>dnes súčasť Radvane nad Dunajom</i>)	Sitouatuin	Sitoua	11 domov rybárov, zem na 4 poplužia a právo rybolovu v Dunaji
Hliník (<i>zaniknutá dedina v katastri Martoviec</i>)	Gegu	Gueuch	Dedina
Ártand (Maďarsko)	Rikachi	Richaz	120 domov pri ostrove, ktoré mali slúžiť opátovi a každoročne dávať 12 päťročných bravov a 12 meríc medu. Každá merica mala mať 3 krčahy a v lete i v zime mali poddaní slúžiť opátovi s 2 koňmi
Füzegy (Maďarsko)	Fizegi	Fus	Zem
Csanytelek (Maďarsko)	Chonu	Chon	Dedina s rybármí a rybníky po oboch strán rieky Tisa
Alpár (Maďarsko)	Alpar	Alpar	Dedina, jeden dvorník menom Boc s jeho dvoma bratmi a rybníky
Tiszatenyö (Maďarsko)	Pelu	Pelli	Dedina

Obec alebo územie	Rok 1075	Rok 1209	Popis majetku
Szolnok (<i>vedľa dediny</i>) (Maďarsko)	Zounuk		15 domov (<i>neslobodných</i>) sluhov s ich zemou a právo chytať ryby v rámci ich chotára
Sáp (Maďarsko)	Sapi		Dedina
Melinhalmu (Maďarsko)	Melinhalmu		Dedina
Chistag (Rumunsko)	Caztech		7 domov a zem s rozlohou 5 popluží
Biharia (<i>vedľa dediny</i>) (Rumunsko)	Bichari		Zem s 20 domami služobníkov
Doboz (Maďarsko)	Duboz		3 domy (<i>neslobodných</i>) sluhov s ich pôdou
Kňažice (dnes časť Žitavian pri Zlatých Moravciach)	Knesech	Chenesen	Kostol Panny Márie
Celiza (dnes zaniknuté Selce v katastri Kozároviec)		Celiza	
Orovnicá		Varanza	
Piscatorum (zaniknutá dedina v katastri Hronského Beňadika)		Piscatorum	
Hronský Beňadik		Petend	
Psáre (dnes súčasť Hronského Beňadika)		Pezer	
Čierne Kľačany		Chelecen	
Bratka (dnes zaniknutá dedina v chotári Levíc)		Bretka	
Kalnica (dnes súčasť Kalnej nad Hronom)		Kalon	
Čifáre		Chefar	
Slepčany		Celepsen	
Olichov (dnes súčasť Volkoviec)		Golluch	
Čaradice		Charat	
Budaörs (Maďarsko)		Urs	
Vác (Maďarsko)		Waz	zlatníci
Suľany (zaniknutá dedina blízko Starého Tekova)		Suillan	
Aranyas (<i>pri hrade Torda</i>), Benildi, Sebeslavov trh, Lél, Starý Tekov, nemenovaný prechod cez rieku Curicea, poplatok na rieke Hron zo splaveného dreva	Aranas, Benildi, Zobuzlouwasar, Leli, Borsu, fluvium Curicea, fluvium Gran	Tribut in Bors, Sobozlou, Beld, fluvium Geron	Časť zo soľných, trhových a mýtnych poplatkov